

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ
МОВЛЕННЯ”**

Виконала студентка 2 курсу групи KorL1-M20z
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.

Логопедія.

Огороднійчук-Грушевська Ганна Олександрівна

Керівник:

Гаврилов О.В., кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент:

Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Словниковий запас в контексті розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....	8
1.2. Значення ролі ігрової діяльності на розвиток мовлення дітей дошкільного віку.....	19
1.3. Погляди науковців на загальний недорозвиток мовлення як проблему дитячої комунікації.....	26
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37
2.1. Обґрунтування і розробка методики обстеження словника дітей дошкільного віку.....	37
2.2. Результати дослідження словникового запасу у дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з загальним недорозвитком мовлення.....	45
2.3. Визначення рівнів сформованості словникового запасу у дітей з загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку.....	55
Висновки до другого розділу.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю більш повного висвітлення питань лексичного розвитку дітей дошкільного віку. Мовленнєвий розвиток дітей є провідним інструментом, за допомогою якого вони встановлюють контакт із оточуючим і завдяки якому відбувається їхня соціалізація. Словникова робота з дітьми дошкільного віку своєю метою ставить формування лексичного боку мовлення, посідає важливе місце у розвитку мовленнєвих компетенцій взагалі. Як засвідчує практика, на сучасному етапі поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних інноваційних засобів, які стали доступними й дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в закладах дошкільної освіти, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими однолітками і дорослими, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва.

Словник – це один з компонентів розвитку мовлення дитини. Оволодіння словниковим запасом виступає одним з основних компонентів інтелектуального розвитку дитини, оскільки зміст історичного досвіду, яким вона оволодіває у дошкільному віці, узагальнений і відображений у мовленні, і перш за все у словах і їхньому значенні.

Провідними тенденціями в лінгводидактиці науковці А. Богуш, Н. Гавриш, О. Жильцова, В. Захарченко, В. Коник, Л. Луценко, В. Селіверстов, Ф. Сосюр, О. Ушакова, С. Цейтлін, А. Шахнарович, Л. Щерба та інші визначають застосування принципу інтегративного і комплексного навчання рідної мови. Вони вказують, що діти дошкільного віку опановують певними знаннями, вміннями і навичками в активній мовленнєвій практиці, які тісно пов'язана з провідним видом дитячої діяльності у дошкільному віці – грою. Це стосується і оволодіння словниковим запасом – опори мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Під час ігрової діяльності діти активно працюють з предметами і вступають в мовленнєвий контакт з оточуючим. Відбувається практичне використання мови з метою комунікації, що супроводжується значними

якісними новоутвореннями в мовленні суб'єкта. Ці якісні напрацювання мають місце і стосовно словникового складу, який часто використовується дітьми спонтанно і набуває усвідомлення в процесі спілкування.

Недосконала мовленнєва діяльність, особливо що стосується словникового запасу, негативно впливає на розвиток пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, знижує продуктивність пам'яті, призводить до порушення її логічної і смислової сторін. Діти з порушеннями мовлення важко виконують розумові операції, при цьому не розвиваються або затримуються всі форми спілкування і міжособистісної взаємодії, істотно гальмується розвиток ігрової діяльності, яка в дошкільному віці має провідну функцію для загального психічного розвитку цих дітей.

Загальний недорозвиток мовлення з точки зору причин виникнення і механізмів протікання вивчалось багатьма дослідниками (Н. Гаврилова, Л. Гулак, С. Конопляста, І. Кравченко, Р. Лалаєва, Р. Левіна, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет та інші). Але і на сьогодні механізми відхилень недорозвинення мовлення залишаються недостатньо вивченою проблемою.

У наукових дослідженнях А. Богуш, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Р. Лалаєвої, Р. Левіної, О. Лурія, Є. Соботович, Л. Спірової, Л. Трофіменко, В. Тарасун, М. Шеремет та інших зазначається, що недорозвиненість лексичного складу мовлення призводять до обмеженості словесних засобів спілкування різного ступеня вираження, а також недостатності засвоєння змістовної структури слова (лексичної семантики), що тягне за собою неправильне використання слів у власному розмовному мовленні, у процесі оволодіння письмом, а також до недостатнього розуміння мовлення інших суб'єктів. Формуванню та корекції словникового запасу належить провідне місце в системі підготовки дітей з загальним недорозвитком мовлення до освітнього процесу, до вивчення рідної мови. Причому необхідно відмітити, що формування словникового запасу не має зводитись лише до оволодіння певною кількістю слів. Метою такої роботи є оволодіння дітьми системою

лексичних понять, що має значно покращити їхній мовленнєвий та інтелектуальний рівень.

У дослідженнях виявлено кількісну і якісну своєрідність словникового запасу дітей з мовленнєвими порушеннями (Р. Лалаєва, Р. Левіна, Є. Соботович, Л. Спірова, Л. Трофіменко та інші); запропоновані деякі шляхи формування словника у дітей з порушеннями мовлення.

З огляду на актуальність та необхідність подальшого удосконалення методичних підходів до розвитку словникового запасу дітей з загальним недорозвитком мовлення обрано тему дослідження: “Особливості розвитку словникового запасу у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Предмет дослідження – дослідження словникового запасу дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності.

Об’єкт дослідження – комунікативно-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

Мета дослідження – обґрунтувати і розробити методику дослідження словникового запасу дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення засобами у процесі ігрової діяльності і визначити рівні його сформованості.

Виходячи з мети і висунутої гіпотези було сформульовано **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу наукових праць визначити провідну функцію слова як основного елементу мовленнєвої діяльності.

2. Проаналізувати умови і особливості використання словника дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення у процесі ігрової діяльності.

3. Обґрунтувати і розробити методику дослідження словника дітей дошкільного віку.

4. Визначити рівні сформованості словникового запасу дітей дошкільного віку з типовим розвитком і з загальним недорозвитком мовлення II і III рівнів.

У процесі проведення дослідження використано такі **методи**: теоретичний аналіз наукових досліджень в галузі загальної і спеціальної педагогіки і психології, лінгвістики, лінгводидактики, нейролінгвістики; констатуючий експеримент; спостереження за ігровою діяльністю дітей дошкільного віку, бесіди з логопедами, вихователями, батьками, дітьми; кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що визначено рівні сформованості словникового запасу у дітей з загальним недорозвитком мовлення II і III рівнів у процесі проведення ігрової діяльності. Це дозволить вихователям і логопедам організувати корекційну і розвивальну роботу з урахуванням наявного словникового запасу і виділених труднощів оволодіння ними дітьми вказаної групи.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні і розробці методики дослідження словникового запасу дітей з загальним недорозвитком мовлення, що забезпечує змістовний зв'язок між виховними заняттями в закладі загальної середньої освіти, заняттями з логопедом, використанням ігрової діяльності як провідної для формування і розвитку лексики цієї категорії дітей дошкільного віку. Орієнтовно визначені рівні сформованості словникового запасу, показано проблеми і труднощі, які виникають у дітей з загальним недорозвитком мовлення на кожному з цих рівнів. Виявлена

специфікарівнів сформованості словника дозволить визначити основні проблеми і намітити оптимальні шляхи і напрямки організації корекційної роботи з виправлення і розширення словникового запасу у дітей даної групи. Представлені у роботі результати будуть корисними студентам, які отримують кваліфікацію за спеціальністю 016.01 Спеціальна освіта. Логопедія, педагогам закладів дошкільної освіти під час організації корекційно-освітнього процесу в групах для дітей з порушеннями мовлення, логопедам.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 році. Результати роботи висвітлено у статі “Значення ролі ігрової діяльності в розвитку мовлення дітей дошкільного віку” // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія / за ред. Н. Гаврилової. Вип. 12. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (93 позиції).

ВИСНОВКИ

1. Провідною функцією слова як основного структурного елемента мовленнєвої діяльності є позначальна роль або предметне зіставлення. Можливості дитини по мірі накопичення словникового запасу з його адекватним усвідомленням і використанням в різних ситуаціях зростають в геометричній прогресії. Адже саме мовлення сприяє організації розуміння використання предметів, які безпосередньо нею не сприймалися і не були накопичені через власний досвід. Одночасно через збільшення словникового запасу діти отримують можливість вольовими зусиллями керувати своїм сприйманням, пам'яттю, інтелектуальними і практичними діями. Саме завдяки словам діти мають можливість виконувати дії в розумовому плані, оперувати через вербальну маніпуляцію речами навіть за їхньої відсутності, виконувати над ними розумові операції й дії. В цілому саме слова дають можливість дітям накопичити і адекватно використовувати у своїй діяльності досвід минулих поколінь, який був би втрачений для людства за умов відсутності словникового запасу. Тільки використовуючи вербальне мовлення у вигляді слів як його основного компонента суб'єкт може через свідомість називати відповідні явища і підвести їх під певну категорію, може окреслити в його свідомості коло для чіткого визначення провідних характеристик явища, яке він спостерігав або пережив.

2. У процесі дослідження діти виконували 5 завдань в ігровій формі. Максимальну кількість балів, які можна було отримати від виконання завдань на дослідження словникового запасу у дітей дошкільного віку – 120 балів. Відповідно до кількості отриманих за виконання ігрових завдань балів нами виділено 4 рівні розвитку словникового запасу дітей: достатній – 120-90 балів; середній – 89-60 балів; низький – 59-30 балів; дуже низький – 29 балів і менше.

У процесі проведення дослідження дотримувались того, що в ігровій діяльності діти використовують слова, які пов'язані зі змістом гри. Для

проведення ігор у відповідності з словниковою тематикою нами були підготовлені серії картинок, які доречні до них за змістом. В ході ігрової діяльності картинки розкладали перед дітьми, а іграшки – перед дорослим. Перед кожною дитиною ставилось завдання погратися з картинками так, начебто в неї є іграшки і при цьому розповідати про свою гру дорослому. Фіксувався активний словник в протоколах, в які були внесені слова і іменадітей.

3. Провівши дослідження словникового запасу дітей дошкільного віку і використавши для цього ігрові ситуації, а також проаналізувавши бесіди з вихователями закладу дошкільної освіти, логопедом та іншими фахівцями ми дійшли висновку, що словниковий запас дітей з типовим розвитком і з загальним недорозвитком мовлення II-III рівнів значно різняться за своїми параметрами.

У більшості дітей дошкільного віку (68,75%) з типовим розвитком словниковий запас сформований на достатньому рівні. Вони вільно володіють мовленням, адекватно його використовують, усвідомлюють суть практично всіх слів, які відповідають їхньому віковому розвитку. Діти позитивно ставляться до вербального спілкування, ідуть на контакт як з однолітками, так і з дорослими. Навіть наявність незначних порушень звуковимови не впливає на їхнє бажання користуватись вербальною комунікацією.

У дітей дошкільного віку з типовим розвитком, у яких відмічено середній рівень сформованості словникового запасу (32,25%) ми також не можемо зазначити про значні проблеми стосовно сформованості словникового запасу. Вони відчують деякі труднощі стосовно використання мало вживаних слів, щодо правильності оформлення власних висловлювань і використанні під час вербального спілкування складних граматичних конструкцій. Але в цілому до вербальної комунікації ставляться позитивно, ідуть на контакту з однолітками і дорослими, усвідомлюють значення слів і їхніх конструктивів. Нами також відмічено, що у дітей цієї

групи помічено незначні порушення звуковимови, що може також впливати на формування словникового запасу і на вербальну комунікації в цілому.

Низького і дуже низького рівня сформованості словникового запасу у дітей дошкільного віку з типовим розвитком нами зафіксовано не було.

Характеризуючи рівень сформованості словникового запасу у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення II і III рівня необхідно відмітити, що достатнього рівня сформованості лексичного боку мовлення у них зафіксовано не було. Середній рівень сформованості словникового запасу ми спостерігали у 25% дошкільників. Це були діти з діагнозом загальний недорозвиток мовлення III рівня, складна дислалія. Низький рівень констатуємо у 41,7% дітей. Ці діти мали діагноз загальний недорозвиток мовлення III рівня, дизартрія. Дуже низький рівень сформованості словникового запасу зафіксовано у 33,3% респондентів дошкільного віку. Відповідно, дуже низький рівень нами відмічений у дітей з діагнозом: загальний недорозвиток мовлення II рівня, моторна алалія. Таким чином, значної корекції і розвитку словникового запасу потребують 75% дошкільників з загальним недорозвитком мовлення II і III рівня.

4. Словниковий запас дітей з загальним недорозвитком мовлення дошкільного віку характеризується відсутністю багатьох слів, які повинні бути і які постійно використовуються. Це може бути обумовлено недостатністю уявлень про оточуючу дійсність, недостатньо активним використанням слів в різних видах діяльності, невмінням проводити диференціацію подібних об'єктів. Часто називають предмети словами, які не показують їхній зміст, а лише мають зовнішню схожість, або на подібність за призначенням, на ситуативну зв'язок.

Дієслова і прикметники представлені в активному словнику недостатньо. При їхньому вживанні наявні заміни на основі зближення ситуативної семантики слів. У свідомості цих дітей поняття про предмет, дію, ознаку ще не виокремлюються в самостійні поняття, що свідчить про

несформованість семантичних полів, про недостатність виділення диференційних ознак значень слів.

Їхні відповіді на запитання одноманітні, типові. Синоніми використовують рідко. Замість синонімів підбирають доповнення або пояснення слова-стимулу (парк – це там, де гойдалки), інколи семантично близькі слова (вулиця – дорога), слова-антоніми, іноді повторення вихідного слова з часткою “не” (великий – маленький, величезний – не величезний), слова, близькі за звучанням або слова, пов’язані зі словом-стимулом на основі синтагматичних зв’язків (вулиця широка).

У процесі спілкування діти з загальним недорозвитком мовлення допускають специфічні заміни шляхом підбору слова з області значень, або близьких до значення слова-стимулу (темний – чорний), змінюють форми слова-стимулу (кажу – кажуть), роблять підбір на основі синтагматичних асоціацій (поганий – хлопчик).

Дітям з загальним недорозвитком мовлення характерна стереотипність і шаблонність підбору слів, індивідуальна нерозрізненість висловлювань (ліки продають в магазині). Звертає на себе увагу мала кількість інформації, закладеної в мовленні. Під час ігрової діяльності у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення лексична недостатність проявляється в бідності та недиференційованості використання слів з наявного словникового запасу, недостатності дієслівного словника, вживанні малій кількості прислівників і прикметників, неадекватність використання інших частин мови або взагалі уникання їхнього вживання. Ці особливості проявляються з різним ступенем вираження і перешкоджають повноцінній вербальній комунікації цих дітей з однолітками і дорослими.

Таким чином, характерними особливостями словникового запасу дітей із загальним недорозвиненням промови є часткове або повне незнання, неточне розуміння і неправильне, неадекватна або випадкове вживання низки слів, заміна видових понять родовими і навпаки, взаємозаміна ознак. У словнику дітей мало узагальнюючих понять, практично відсутні синоніми,

недостатня кількість антонімів. Розгорнутість висловлювання надзвичайно низька. При спілкуванні користуються простими реченнями. Складні граматичні конструкції майже не використовують. Так само їм важко усвідомити мовлення інших людей, якщо вони використовують складні речення. Діти можуть допускати грубі помилки при утворенні іменників за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів, у них обмежений лексичний запас, їм притаманне багаторазове використання слів з однаковим співзвуччям але з різними значеннями. Всі ці та інші особливості словникового робить їхнє вербальне мовлення бідним і стереотипним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. (1995). Вчися граючи. Навколишній світ у дитячих іграх дошкільнят / Л.В. Артемова. К.: Томіріс. 154 с.
2. Артемова Л.В. (2005) Моделі структур дидактичної гри та ігрових стосунків /Л.В.Артемова // Дошкільнє виховання. №4. С.9-12.
3. Артемова Л.В. (1988). Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре /Л.В.Артемова. К.: Вища школа. 159 с.
4. Богуш А.М. (2000). Дошкільна лінгводидактика. Теорія і практика / А.М.Богуш. Запоріжжя: Просвіта. 189 с.
5. Богуш А.М. (2008). Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи / А. Богуш, Н. Луцан. К.: Слово. 312 с.
6. Богуш А.М. (1995). Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. Богуш. К: Вища школа. 192 с.
7. Бодуэн де Куртенэ И.А. (1963). Избранные труды по общему языкознанию. В 2 Т. М.: Учпедгиз. 462 с.
8. Божович Е.Д. (1997). Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы // Вопросы психологии. №1. С.33-44.
9. Бондаренко А.К. (1981). Словесные игры в детском саду / А.К. Бондаренко. М: Просвещение. 95 с.
10. Бурова А. (2001). Керівництво сюжетно-рольовими іграми / А.Бурова // Дошкільнє виховання. №7. С.21-23.
11. Венгер Л.А. (1979). Сюжетно-ролевая игра и психическое развитие ребенка / Л.А. Венгер. М.: Просвещение. С.32-36.
12. Выготский, Л. С. (2004). Психология развития ребенка. М.: Эксмо. 234 с.
13. Виготский Л.С. (1982) Собрание сочинений. В 6-и т. Т.2. Проблемы общей психологии / Л.С. Выготский. М: Педагогика. 504 с.
14. Выготский Л.С. (1982). Собрание сочинений. В 6-и т. Т.4. Детская психология / Под ред. Д.Б. Эльконина. М.: Педагогика. 432 с.

15. Выготский Л.С. (1983). Собрание сочинений. В 6-и т. Т.5. Основы дефектологии. М.: Педагогика. 368 с.
16. Гаврилова Н.С. (2012). Класифікації порушень мовлення // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Вип. ІХХ. В 2 ч. Ч. 1. / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. С.327-349.
17. Гавриш Н. (2001). Розвиток творчомовленнєвої діяльності в дошкільному дитинстві / Н. Гавриш. Донецьк: Лебедь. 279 с.
18. Грибань Г. (2007). Психологічні передумови оволодіння лексичною семантикою молодшими школярами із ТПМ / Г.В. Грибань // Теорія та практика сучасної логопедії. Вип. 4. К.: Актуальна освіта. С.24-30.
19. Гулак Л.О. (1997). Формування дієслівного словника у дошкільників з важкими порушеннями мовлення / Л.О. Гулак // Гуманізація навчально-виховного процесу. Вип.2. Слов'янськ. Оіюм. С.101-106.
20. Дефектологічний словник (2011) / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. К.: МП Леся. 528 с.
21. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років (2016) / під кер. В. Огнев'юка. К.: Київський ун-т ім. Б. Грінченка. 304 с.
22. Жильцова О.Л. (1991). Виховання правильної звуковимови у дітей старшого дошкільного віку / О.Л. Жильцова. К.: Либідь. 150 с.
23. Жинкин Н.И. (1958). Механизмы речи. М.: Изд-во АПН РСФСР. 352 с.
24. Жинкин Н.И. (1966). Психологические основы развития речи / Н.И. Жинкин. М.: Просвещение. С.5-26.
25. Жуковская Р.И. (1985). Игра и её педагогическое значение / Р.И. Жуковская. М.: Педагогика. 112 с.
26. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи (2019) / уклад. Н.М. Могильова. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 123 с.

27. Запорожец А.В. (1986). Психологическое развитие ребенка. В 2 т. / А.В. Запорожец. М: Педагогика. Т.1. 320 с.
28. Захарченко В.Г. (2016). Мовленнєве спілкування у грі / В.Г. Захарченко // Дошкільне виховання. №12. С.6-7.
29. Зимняя И.А. (1969). Речевой механизм в системе порождения речи / И.А. Зимняя // Психологические и психолингвистические проблемы владения языком / под ред. А.А. Леонтьева, Т.В. Рябовой. М.: Изд-во МГУ. С.5-17.
30. Игра дошкольника (1989) /под ред. С.Л. Новоселовой. М: Просвещение. 286 с.
31. Игры и игровые упражнения с детьми шестилетнего возраста (2007) / под ред. Е.И.Коваленко. К: Стандарт-про. 144 с.
32. Коломинский Я.Л. (1996). Социально-психологические аспекты руководства ролевой игрой // Дошкольное воспитание. №6. С.40-43.
33. Коник В.І. (1969). Розвиток словника молодших дошкільників. К.: Вища школа. 168 с.
34. Конопляста С.Ю. (2010). Логопсихологія / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак. К.: Знання. 293 с.
35. Коррекционно-педагогическая работа в дошкольных учреждениях для детей с нарушениями речи (2007) / под ред. Ю.Гаркуши. М.: Сфера. 198с.
36. Корнев А.Н. (1997). Нарушения чтения и письма у детей. СПб.: МиМ. 212 с.
37. Кравченко І.В. (2017). Актуальні питання використання творчих ігрових прийомів у корекційно-логопедичній роботі з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). №9. С.148-158.
38. Куренкова А.В. (2019). Методичні особливості проведення сюжетно-рольової гри соціального спрямування зі старшими дошкільниками з інтелектуальними порушеннями // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). №14. С.148-158.

39. Лалаева Р.И. (1999). Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя) / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова. СПб.: СОЮЗ. 160 с.
40. Лалаева Р., Серебрякова Н. (1999). Формирование лексики и грамматического строя / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова / Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников. СПб.: СОЮЗ. 160 с.
41. Левина Р.Е. (1968). Характеристика общего недоразвития речи / Р.Е. Левина // Основы теории и практики логопедии. М.: Просвещение. С.67-85.
42. Леонтьев А.А. (1999). Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. М.: Смысл. 287 с.
43. Леонтьев А.А. (1975). Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. М: Изд-во МГУ. 209 с.
44. Логвинова Л.Л.(2010). Особливості взаємозв'язку логопеда та батьків у процесі корекції ЗНМ у дітей дошкільного віку / Л.Л. Логвинова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. №10 (197). Ч.ІІ. С.189-193.
45. Логопедія (2017) / за ред. М.К. Шеремет. К.: Слово. 686 с.
46. Лурия А.Р. (2003). Научные горизонты и философские тупики в современной лингвистике / Психологическое наследие: Избранные труды по общей психологии / Под ред. Ж.М. Глозман, А.А. Леонтьева, Е.Г. Радковской. М.: Смысл. 431 с.
47. Лурия А.Р. (1973). Основы нейропсихологии. М.: Из-во МГУ. 374 с.
48. Лурия А.Р. (1958). Роль речи в регуляции нормального и аномального поведения // Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального ребёнка / под ред. А. Лурия. М.: Изд.АПН РСФСР. С.5-42.
49. Лурия А. (1975). Речь и мышление / А. Лурия. М: Изд-во МГУ. 120с.

50. Луцан Н.І. (2007). Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку / Н.І. Луцан. Одеса: ОКТ. 190 с.
51. Луценко Л.І. (1994). Лексична робота з українського мовлення з дітьми старшого дошкільного віку. К.: Освіта. 142 с.
52. Люблинская А.А (1971). Детская психология / А.А. Люблинская. М.: Просвещение. 415 с.
53. Марцун Н.М. (2011). Формування емоційно-оціночної лексики старших дошкільників з ЗНМ / Н.М. Марцун, С.П. Хабарова // Актуальні питання корекційної освіти. Вип.2. К.: Слово. С.145-154.
54. Марченко І.С., Маслюк Н.В. (2009). Усвідомлення словесного складу мовлення дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня // Корекційна педагогіка. №1. С.31-37.
55. Марченко І.С. (2013). Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. Логопедія. №3. С.52-56.
56. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua>.
57. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). (2006). Т. 1, А – К / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. К.: "АКОНІТ". 926 с.
58. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. навчально-методичний посібник (2010) / за ред. Г.С. Тарасенко. К.: Слово. 320 с.
59. Основы теории речевой деятельности (1974) / под ред. А.А. Леонтьева. М: Наука. 312 с.
60. Основы корекційної педагогіки (2010) // С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 264 с.
61. Пахомова Н. (2013). Нейропсихолінгвістика. Полтава: АСМІ. 268 с.
62. Пиаже Ж. (1994). Избранные психологические труды. М.: Международная педагогическая академия. 680 с.

63. Поніманська Т.І. (2013). Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя. К.: ВД "Слово". 568 с.
64. Развитие речи детей дошкольного возраста (1979) / под ред. Ф.А. Сохина М: Просвещение. 223 с.
65. Рібцун Ю.В. (2004). Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю.В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії. К.: Актуальна освіта. Вип.1. С.150-165.
66. Рібцун Ю.В. (2011). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. К.: Освіта України. 223 с.
67. Романенко Т.М. (1998). Спілкування як основний фактор розвитку та становлення особистості дитини-дошкільника / Т.М. Романенко. Івано-Франківськ: Ватра. С.299-305.
68. Рузская А.Г. (1988). Развитие общения ребенка со взрослыми и сверстниками / А.Г. Рузская // Дошкольное воспитание. №2. С.44-46.
69. Сахарный Л.В. (1989). Введение в психолінгвістику. Л.: Изд-во ЛГУ. 184 с.
70. Селиверстов В.И. (1987). Игры в логопедической работе с детьми / В.И. Селиверстов. М.: Просвещение. 144 с.
71. Соботович Є.Ф. (2015). Вибрані праці з логопедії. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 308 с.
72. Соботович Є.Ф. (2000). Особливості засвоєння дітьми із ЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності / Є.Ф. Соботович, Л.І. Трофименко // Дефектологія. №1. С.16-19.
73. Соботович Є.Ф. (1995). Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції. К.: ЮДО. 204 с.
74. Соботович Є.Ф. (2007). Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Є.Ф. Соботович // Теорія та практика сучасної логопедії. Вип.1. К.: Актуальна освіта. С.48-52.

75. Спирова Л. (2004). Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (1-4 классы) / Л.Ф. Спирова. М: МСГИ, Е.В. Карпов. 200 с.
76. Соссюр Ф. (1988). Курс загальної лінгвістики. К.: Вища школа. 342с.
77. Сухомлинский В.А. (1979). Избранные педагогические сочинения. М.: Педагогика. Т.1. 236 с.
78. Тарасун В.В. (2011). Логодидактика. К.: Слово. 392 с.
79. Тихеева Е.И. (1981). Развитие речи детей / Е. Тихеева. М: Просвещение. 159 с.
80. Трофименко Л.І. (2007). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. К.: Актуальна освіта. 198 с.
81. Трофименко Л.І. (2013). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. К.: Актуальна освіта. 256 с.
82. Трофименко Л.І. (2004). Формування лексикограматичної сторони мовлення у дітей дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Автореф. дис. ... канд. пед. наук спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. К.: Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 20 с
83. Усова А.П. (1976). Роль игры в детском саду / А.П. Усова. М.: Просвещение. 96 с.
84. Ушакова Т.Н. (2004). Речь: истоки и принципы развития. М.: PerSe. 255 с.
85. Ушакова Т.Н. (1979). Функциональные структуры второй сигнальной системы. М.: Медицина. 234 с.
86. Філософський енциклопедичний словник (2002) / за ред. В.І. Шинкарук: К.: Абрис. 742 с.
87. Цейтлин С.Н. (2000). Язык и ребенок: Лингвистика детской речи / С.Н. Цейтлин. М: ВЛАДОС. 240 с.

88. Шахнарович А.М. (1990). Психолингвистический анализ семантики и грамматики / А.М. Шанарович, Н.М. Юрьева. М.: Наука. 166 с.

89. Шеремет М.К. (2008). Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М.К. Шеремет // Корекційна педагогіка. №1. С.6-8.

90. Шеремет М.К. (2013). Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. № 23. С. 223-299.

91. Щерба Л.В.(1974). Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука. 428 с.

92. Эльконин Д.Б. (1976). Игра: ее место и роль в жизни и развитии детей / Д.Б. Эльконин // Дошкольное воспитание. №5. С.41-46.

93. Эльконин Д.Б. (1978). Психология игры / Д.Б. Эльконин. М: Педагогика. 304 с.